

'Z KRAÜTZ, AU ATZ KRAÜTZ

Su alla Croce - au atz Kraütz, in cimbro - indica il punto più alto attorno all'abitato di Luserna, dove appunto molti secoli fa fu posto un manufatto a forma di croce. Intere generazioni di Cimbri ne hanno fatto un punto di ritrovo, ci sono passati davanti e ne hanno fatto un simbolo del paese. Oggi qualcuno si sarà anche accorto che la croce è stata spostata di qualche metro per far posto alla nuova ciclopedinale in via di ultimazione. Ma come mai la croce è lì e cosa significa veramente?

In dise tang di arbatn vor in ratbege boda bart pintn pittnåndar Lusérn pitt Robân soin nã zo giana vür bahème au zöbreast in Eck. Zo giana zo vångase pitn begele von Frétté, di provinciale mocht khemmen spostärt vo drai-viar mètre zuar in pèrge. Asó izta khennt vortginummp ploaza earde, a par plattn, un gántze tökkn maurn pitt khnott soin khennt bidar augemacht vo naügom odar spostärt

vo a par mètre. Furse soinz gest biane nidar pa Eck. Dar Stradù iz khennt di sëllnen boda hám gibarnt ke 'z defätti augimacht lai spetar. Alle di sëllnen boda soin girift in lånt hám naüng platz. Ma baz soinz di sëlln gimocht pasàrn attavorå in kraütz altn un boróstegate aisandar au zöbrest in Eck? Alle di Lusérnar khennen in sëll platz - au atz Kraütz, khöttma, umbrömm di sëlln zboa tökkn aisan hám gëtt in nám in bisan uminümm o - ma bar mang djüst gloam ke biane bizzan bazzez iz daz sëll kraütz, vo biavl zait un hékstan un di znichtn sealn beratn inkánt vort bait segante 'z kraütz, lazzante 'z lånt in patze. Sichar iz ke sidar hèrta vor üs Lusérnar seng 'z Kraütz billz muanen soin da huam: alle khennbar di sëll bisan obar Lusérn boda pan bintar khinta åge-züntet dar Martzo un boda fin vor a par djar pan summar soinda gebest di khüa von Bèppe. Furse alóra, pròprio azpe in ar bôta balda 'z Kraütz hatt gemocht schützan 'z lånt, häut o höarbaraz alle a puzzle sichar schaungante aubart un segante ke di sëll zboa tökkn aisan soin hèrta sèmm z' schauga nidarbart, untar dar sunn un in snea.

AVT

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.lusern.it

IN DI BIBLIOTÈK, AN LERN PLATZ ZO GEDENKHA

Nella nostra biblioteca c'è una sedia vuota, con una locandina che riporta la scritta "Posto Occupato". Abbiamo aderito alla campagna nazionale ben consapevoli che una sedia vuota non risolva il dramma della violenza sulla donne; l'iniziativa vuole essere uno strumento per mantenere alta l'attenzione, vogliamo ricordare che, ciascuna donna uccisa, occupava un posto nella società, un posto importante perché assegnatole dall'unica vita che possedeva e che un marito, un ex, uno sconosciuto, ha deciso di toglierle per sempre.

I gea zo nemma in földjo un les ke an åndarz baibe iz khent getötet von an mānn. Asó iz lai squâse alle tage. Un dena stianda di khindar boda hérta eppaz boma nètt boazt, dar vorlìarn di muatar getötet, vil vert, hattze gehaltet asó gearn, ma miar

von vatar. Balda auzvallt eppaz schaüla, iz dèstar khön ke 'z iz nètt djüst, vorsan azza khemmen inngespèrrt långe djar, khön nimmar mear. Ma sa in tage darnå rivanda di earstn börtar boda süachan auzotraga bem 'z hattet getötet, zo khöda ke di djornalisti machanz hèrta gröazar alz bazzez iz, ke di nümmar soin nètt pròprio asó, ja, ombrömm njânska schaugante bialvi toate 'z soinda, gëttma nètt recht ke 'z iz eppaz sber.

"Da gröazarste schult hámse di schraibar von djornéln, pinn sëlln börtar geschrifet groaz bosen soin inventärt. Femminicidio. A baibe iz tötetmaz nètt ummenicht, 'z izta dena stianda di khindar boda hérta eppaz boma nètt boazt, dar vorlìarn di muatar getötet, vil vert, hattze gehaltet asó gearn, ma miar

håmsamar gelirnt nia zo nistla di baibar, njânska pinnar roas." 'Z khinta au di hennehaut zo höara ke zo straita abe di nistln in baibar, redetma hèrta von lestéssegen sachandar: baibe, liabe, roas. Azzma khödat ke a khinn odar an altz mensch, tokärtmaz njânska pinnar roas, khemmata zo lacha, ma a baibe iz debl, delikat, un zèrte sachandar makmase nètt tüan.

Nó vo khlumma lirnensaz ke di diarndla soin deblar, di diarndla bodge straitn stian nètt à boll, di pübla anvézte mang.

'Z tüatmar ånt, männen, a baibe iz nètt debl, sichar 'z iz åndarz alz aür, ma 'z mage soin znicht, zorne, nètt guat z' soina gelazzt von an mānn. Ma di nümmar soin hoatar, 'z

khemmenda getötet di baibar. Alln achtunviartzekh urn a baibe khint getötet von an mānn, alln achtunviartzekh urn vor daz gántz djar. Un dena izta daz znicht geréda, daz sëll süachan zo mindra na baibe. Di baibar bartn sugitärn z' soina getötet fin azma nètt vorstéat ke töatn a baibe iz eppaz boda ågeat in männen.

Ma mucht abedjukhan 'z geglöaba ke di baibar soin deblar, da muchan volng, un ditza mucht khemen vürgetrakk in di schualn, ma mucht lirnen in khindar ke baibar un männen soin geläch. Lai asó makma pensärn ke 'z mage bëksln.

N.G.

LUSÉRN UN DI KHÜA: A STÒRDJA VO HUNDART DJAR

Foto Agritur Galeno

Settembre è tempo di desmontegade: a Luserna, il 16 settembre si festeggia l'arrivo dell'autunno con una giornata legata alla cultura, alla tradizione e al mondo contadino.

Ma boazt alle ke da ka üs, atti pèrng, khöbar ke, balda iz auspasàr Ferragosto izta oramài verte dar summar: dar air ziaget hèrta mearar un abas mochtma hevan à ázolega di franéla. Pitt setembre hefpar à zo pensàra atti ékhar, zo lesa di patätn un di khabas, zo macha 'z holtz vor in bintar un di bakè o, verte azza hám nã in grumat, boróatnsa in stal vor di khüa bona rivan abe von pèrge.

Ma iz hèrta gest asó? Disa bòtta habar gevorst in Gianfranco von Galèn boda, baldar iz gest a khinn, iz gánt hintar un vür von Bisele, loavante un sprinngante azpe a kapardjöll, zoa zo hüata un zo mélcha di khüa. Bar hám darvèrt ke, in di djardar '50 di khéssarn vo Lusérn soin nètt gest genüzt von lusérnar ånska azta in lånt soinda gest ettlane khüa: 100-120, drai, viare vor famildja.

Pan Bintar di khüa soin gestånt alle inn in di stell, untar dar khuchl un hám gebèrmp di tunkhln abas von fi-

lò. Pan summar, anvétze, di khüa soin vüart di khüa affon Kåmp: di khesar khennt gevüart attn Kåmp odar in Bisele zoa zo mena 'z höbe kan Hüttin un uminümm in lånt. Di famildje boda hám gehatt a tökko bis un haus in Bisele soin inngånt von sunio fin in otobre. Sèmm di khindar hám gevüart di vichar in di hoachan etzan odar in val Morta zo vrèzza un soin sèmm gestånt in gántz tage zo hüatæ; intânto di baibar hám geomt di bisan nãmp in hüttin un kan Galeni, a turno, mearar baz zbuantekh famildje hám gearbatet soi milch machante smalz, povòi odar khes boda dena håmsa gesaltzt un stadjonärt in soine rovölt. Dise famildje soin gestånt in Bisele fin atti earstn vröst von bintar: dena soinska khennt bôdrumm in lånt pin khüa un, balda dar snea iz gest djüst gevort, soinska gánt von setembre paiparaz alle zo vaira in Bisele iarzoprenga 'z höbe pinn sli-tù.

Di åndarn famildje, anvétze, hám ge-

vüart di khüa affon Kåmp: di khesar von kamòu boda iz hèrta khennt spartirt pinn lusérnar. Mòrgas a par khindar hám gemacht di khear von lånt un gelekk panåndar alle di vichar: balsa soin partirt von platz, giànannte au padar Ris di khüa soin gest 80-90. Abas, balsa soin khennt bôdrumm in lånt di khüa hám sa khennt in bege un aniaiglana iz lai gánt in soi platz, in soi stall, zo mache mélchan.

In di lestn 20 djar atz Lusérn di khüa soin khennt hèrta mindar un in di lestn djardar izta gestånt lai di Azienda "Obarlaitn" proprio von Gianfranco un soi famildja boda vo 34

djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 16

Gianfranco un soi famildja boda vo 34 djar trakk, alle di sümmer, di khüa atti khesar vo Kostalet, haltante au di tradizióng von baké. Haür o, atz 1